

KENNETH N. WALTZ

ΘΕΩΡΙΑ
ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Μετάφραση: Κωνσταντίνος Κολιόπουλος
Εισαγωγή για την ελληνική έκδοση: Αθανάσιος Πλατιάς

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Kenneth Waltz και ο πολιτικός ρεαλισμός

Ο K. Waltz είναι ο πιο σύγχρονος πολιτικός ρεαλιστής και το βιβλίο του *Θεωρία διεθνούς πολιτικής* θεωρείται η πιο σημαντική συνεισφορά στην επιστήμη των διεθνών σχέσεων από τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και μετά.¹

Ο πολιτικός ρεαλισμός αποτελεί αναμφίβολα την κυρίαρχη προσέγγιση στη μελέτη των διεθνών σχέσεων από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.² Η χρησιμότητα του πολιτικού ρεαλισμού έγκειται στο ότι εδώ και είκοσι πέντε περίπου αιώνες απαντά στα βασικά ερωτήματα των διεθνών σχέσεων: Ποιά είναι η δομή του διεθνούς συστήματος, ποιά είναι τα κύρια αίτια της στρατηγικής συμπεριφοράς των κρατών, πώς επιβιώνουν τα κράτη σε ένα εξαιρετικά ανταγωνιστικό περιβάλλον και κάτω από ποιές συνθήκες μπορεί να αναπτυχθεί συνεργασία και να κυριαρχήσει η ειρήνη στις σχέσεις τους. Είναι τέτοια η κυριαρχία του πολιτικού

¹ Με παρόμοια λόγια έχουν εκφραστεί για το έργο του K. Waltz ο John Mearsheimer και ο Stephen Walt. Βλ. το οπισθόφυλλο στο Kenneth N. Waltz, *Realism and International Politics*, New York, Routledge, 2009. Τα κυριότερα βιβλία του K. Waltz, εκτός από το παρόν βιβλίο, είναι: *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, New York, Columbia University Press, 1955 και *Foreign Policy and Democratic Politics: The American and British Experience*, Boston, Little Brown, 1967. Ο τόμος *Realism and International Politics* αποτελεί μία χρήσιμη συλλογή των κυριότερων άρθρων του K. Waltz.

² Πατέρας του πολιτικού ρεαλισμού είναι ο Θουκυδίδης. Για την επιρροή του Θουκυδίδα στο έργο των ρεαλιστών γενικότερα και στο έργο του K. Waltz ειδικότερα βλ. Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Αθήνα, Εστία, 1999, σ. 25-76.

ρεαλισμού που ακόμη και οι εναλλακτικές του ρεαλισμού προσεγγίσεις προσδιορίζουν τις βασικές θεωρητικές τους αρχές σε αντίθεση με τις αρχές του πολιτικού ρεαλισμού. Είτε συμφωνεί κανείς είτε διαφωνεί με τη ρεαλιστική προσέγγιση, είναι ξεκάθαρο ότι ο πολιτικός ρεαλισμός θέτει την «ημερήσια διάταξη» της συζήτησης στη θεωρία των διεθνών σχέσεων. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι σύμφωνα με μια πρόσφατη μελέτη, πάνω από το 90% των αναλύσεων που τίθενται σε εμπειρική δοκιμασία στον ακαδημαϊκό χώρο αντλούν από τη ρεαλιστική σχολή σκέψης.³

Σε αυτή τη σύντομη εισαγωγή θα εξετάσουμε: α) τις βασικές αρχές του πολιτικού ρεαλισμού, όπως αναδεικνύονται μέσα από το έργο του K. Waltz, β) την ιστορική διαδρομή του ρεαλισμού, για να φανεί πως η συγκεκριμένη συνεισφορά του K. Waltz, που αποκαλείται δομικός ρεαλισμός ή νεορεαλισμός, διαφοροποιείται από αυτή του παραδοσιακού ρεαλισμού. Στόχος αυτής της εισήγησης είναι να βοηθήσει τον αναγνώστη να ερμηνεύσει ένα σχετικά δύσκολο, αφαιρετικό φιλοσοφικό κείμενο όπως είναι το συγκεκριμένο βιβλίο.

I. Οι δέκα βασικές αρχές του πολιτικού ρεαλισμού μέσα από την ανάλυση του Kenneth Waltz

Οι πιο κάτω αρχές του πολιτικού ρεαλισμού αντλούνται μέσα από το έργο του K. Waltz και κυρίως μέσα από την ανάλυση του ανά χείρας βιβλίου *Θεωρία διεθνούς πολιτικής*.

1. Η έλλειψη ρυθμιστικής εξουσίας στο διεθνές σύστημα παίζει καθοριστικό ρόλο στη συμπεριφορά των κρατών και στη σταθερότητα ή στην αστάθεια του διεθνούς συστήματος (άναρχο διεθνές σύστημα).

³ Βλ. John Vasquez, *The Power of Power Politics*, New Brunswick, N.J., Rutgers University Press, 1983, κεφ. 5.

2. Καθώς απουσιάζει η υπερκρατική εξουσία, η οποία θα μπορούσε να ρυθμίζει τον ανταγωνισμό, οι σχέσεις των κρατών είναι κατά βάση ανταγωνιστικές και πολλές φορές συγκρουσιακές (ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα).

3. Τα κράτη σε ένα τέτοιο ανταγωνιστικό σύστημα πρέπει από μόνα τους να μεριμνήσουν για την ασφάλειά τους (αρχή της αυτοβοήθειας).

4. Τα κράτη στο άναρχο διεθνές σύστημα αναγκάζονται να λάβουν μέτρα, για να αυξήσουν την ασφάλειά τους. Τα μέτρα αυτά όμως μειώνουν την ασφάλεια των άλλων. Αυτό ανατροφοδοτεί την ανασφάλεια και τον ανταγωνισμό. Αυτό είναι το γνωστό «δίλημμα ασφάλειας».

5. Τα κράτη είναι οι βασικοί δρώντες στο διεθνές σύστημα άρα και η βασική μονάδα ανάλυσης των διεθνών σχέσεων (κρατικό-κεντρικό διεθνές σύστημα).

6. Τα κράτη επειδή είναι «ευαίσθητα στο κόστος» έχουν κάθε λόγο να συμπεριφέρονται ορθολογικά. Τα λάθη τιμωρούνται (αρχή του ορθολογισμού).

7. Κυρίαρχος στόχος του κράτους είναι η κατοχύρωση της ασφάλειάς του, δηλαδή η επιβίωση, η διατήρηση της εδαφικής κυριαρχίας και της εθνικής ανεξαρτησίας/αυτονομίας (βασικό εθνικό συμφέρον).

8. Τα κράτη επιδιώκουν να αποκτήσουν «ισχύ», η οποία είναι το κύριο «νόμισμα» στη διεθνή πολιτική (επιδίωξη ισχύος).

9. Σε ένα ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα τα κράτη έχουν κίνητρο να εξισορροπήσουν τους αντιπάλους τους (στρατηγική εξισορρόπησης), για να αυξήσουν την ασφάλειά τους.

10. Οι μεμονωμένες προσπάθειες που καταβάλλουν τα κράτη να εξισορροπήσουν τους αντιπάλους τους, συμβάλλουν στη δημιουργία ενός αυτορυθμιζόμενου συστήματος ισορροπίας δυνάμεων που με τη σειρά του δύναται να συμβάλλει στη διατήρηση

της ειρήνης (αρχή της ισορροπίας ισχύος). Η κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα συμβάλλει στη σταθερότητα ή στην αστάθεια του συστήματος.

1. Άναρχο διεθνές σύστημα

Σημείο εκκίνησης της ανάλυσης του K. Waltz αποτελεί το γεγονός ότι στο διεθνές σύστημα παρατηρείται μια έλλειψη οργανωμένης τάξης κατά το πρότυπο της εσωτερικής διακυβέρνησης των κρατών. Σε αντίθεση με το πρότυπο της εσωτερικής διακυβέρνησης, στο διεθνές σύστημα δεν υπάρχει κεντρική εξουσία που να επιβάλλει την τάξη. Με άλλα λόγια, το διεθνές σύστημα είναι άναρχο.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το κεφάλαιο 5 όπου ο Waltz ορίζει την έννοια του διεθνούς συστήματος⁴ από: α) τη διάταξη του συστήματος (π.χ. ιεραρχικό ή άναρχο), β) τον συσχετισμό της δομής δυνάμεων μέσα στο σύστημα (π.χ. αριθμός μεγάλων δυνάμεων) και γ) τον προσδιορισμό του χαρακτήρα των κύριων δρώντων (π.χ. κράτη). Η άναρχη δομή του διεθνούς συστήματος έχει μια σειρά από επιπτώσεις που αναλύονται πιο κάτω.

2. Ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα

Το άναρχο διεθνές σύστημα δημιουργεί συνθήκες αδυσώπητου ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών. Αν «το μεγάλο ψάρι μπορεί να φάει το μικρό» (νόμος της ζούγκλας) τότε ο πόλεμος μπορεί να είναι ένα εξαιρετικά πιθανό αποτέλεσμα στις διακρατικές σχέσεις. Ας αφήσουμε τον ίδιο τον K. Waltz να εξηγήσει γιατί:

Επειδή ορισμένα κράτη μπορεί οποτεδήποτε να χρησιμοποιήσουν βία, όλα τα κράτη πρέπει να είναι προετοιμασμένα να το κάνουν –ή να ζουν στο έλεος των δυναμικότερων, από στρατιωτική άποψη, γειτόνων τους. Μεταξύ των κρατών, η φυσική κατάσταση είναι η εμπόλεμη κατάσταση.

⁴ Βλ. στο ανά χείρας βιβλίο κεφ. 5 και 6.

Αυτό δεν σημαίνει ότι ο πόλεμος λαμβάνει χώρα συνεχώς αλλά ότι καθώς το κράτος αποφασίζει από μόνο του εάν θα χρησιμοποιήσει βία ή όχι, ο πόλεμος μπορεί να ξεσπάσει ανά πάσα στιγμή.⁵

Η άναρχη δομή του διεθνούς συστήματος που δημιουργεί συνθήκες ανταγωνισμού είναι σύμφωνα με τον K. Waltz το κύριο αίτιο πολέμου στις διεθνείς σχέσεις.

3. Η αρχή της αυτοβοήθειας

Συνέπεια της έλλειψης ρυθμιστικής εξουσίας στο διεθνές σύστημα και της συνακόλουθης επικράτησης μιας διεθνούς αναρχίας (βλ. ανταγωνισμός, πόλεμος) είναι η δημιουργία αισθήματος ανασφάλειας και φόβου στις μονάδες του συστήματος. Ο φόβος αυτός και το ζήτημα της αντιμετώπισης των απειλών γίνεται έτσι κυρίαρχο κίνητρο στρατηγικής συμπεριφοράς. Σε τέτοιες συνθήκες τα κράτη είναι αναγκασμένα να μεριμνήσουν για την αυτοπροστασία τους. Αυτή είναι η αρχή της «αυτοβοήθειας» (self help). Ο K. Waltz εξηγεί:

Για να πετύχουν τους αντικειμενικούς σκοπούς τους και να διατηρήσουν την ασφάλειά τους, μονάδες που βρίσκονται σε κατάσταση αναρχίας –είτε πρόκειται για ανθρώπους, είτε για επιχειρήσεις, είτε για κράτη, είτε για οτιδήποτε άλλο– θα πρέπει να βασίζονται στα μέσα που μπορούν να κινητοποιήσουν και στους διακανονισμούς που μπορούν να κάνουν για τους εαυτούς τους. Η αυτοβοήθεια είναι κατ' ανάγκην η αρχή της δράσης σε μία άναρχη τάξη.⁶

4. Δίλημμα ασφάλειας

Το τραγικό στη διεθνή πολιτική έγκειται στο ότι μέτρα που παίρνουν τα κράτη για να αυξήσουν την ασφάλειά τους (αρχή της

⁵ Στο ίδιο, σ. 221.

⁶ Στο ίδιο, σ. 238.

αυτοβοήθειας), μειώνουν την ασφάλεια των άλλων. Αυτό είναι γνωστό στη βιβλιογραφία ως «δίλημμα ασφάλειας».⁷ Ο K. Waltz περιγράφει ως «δίλημμα ασφάλειας»

την κατάσταση στην οποία τα κράτη, με το καθένα να μην είναι σίγουρο για τις προθέσεις των άλλων, εξοπλίζονται για χάρη της ασφάλειας και με τον τρόπο αυτό προκαλούν έναν φαύλο κύκλο. Έχοντας εξοπλιστεί για χάρη της ασφάλειας, τα κράτη αισθάνονται λιγότερο ασφαλή και αγοράζουν περισσότερα όπλα, επειδή τα μέσα για την ασφάλεια του ενός αποτελούν απειλή για κάποιον άλλο, ο οποίος με τη σειρά του αντιδρά εξοπλιζόμενος. Ανεξάρτητα από το είδος των εξοπλισμών και τον αριθμό των κρατών που περιέχει το σύστημα, τα κράτη είναι αναγκασμένα να ζουν με το δίλημμα ασφάλειάς τους... Το δίλημμα δεν μπορεί να λυθεί... Η στρατιωτική δύναμη δεν μπορεί να εξαλειφθεί.⁸

Για αυτούς τους λόγους τα αίτια του πολέμου είναι ριζωμένα στη δομή του διεθνούς συστήματος. Η δομή του διεθνούς συστήματος λοιπόν ανατροφοδοτεί την ανασφάλεια.

5. Κρατικοκεντρικό διεθνές σύστημα

Κάθε ανάλυση του διεθνούς συστήματος πρέπει να προσδιορίζει τους κύριους δρώντες. Σύμφωνα με τους πολιτικούς ρεαλιστές γενικότερα και με τον K. Waltz ειδικότερα η βασική μονάδα (unit) στο διεθνές σύστημα είναι το κράτος. Ο K. Waltz εξηγεί:

Τα κράτη δεν είναι, ούτε ουδέποτε υπήρξαν οι μοναδικοί διεθνείς δρώντες. Όμως οι δομές δεν ορίζονται βάσει όλων των δρώντων αλλά βάσει των *κυριότερων* δρώντων... Εφόσον τα μεγάλα κράτη είναι οι κυριότεροι δρώντες, η δομή της διεθνούς πολιτικής ορίζεται βάσει αυτών. Τα κράτη θέ-

⁷ Βλ., μεταξύ άλλων, Robert Jervis, «Cooperation under the Security Dilemma», *World Politics*, τόμ. 30, τεύχ. 2, Ιανουάριος 1978, σ. 167-214.

⁸ Βλ. στο ανά χείρας βιβλίο σ. 387.

τούν το σκηνικό στο οποίο εκείνα μαζί με τους μη κρατικούς δρώντες παίζουν το δράμα τους ή διεκπεραιώνουν τις πληκτικές υποθέσεις τους... Όταν φτάσει ο κόμπος στο χτένι, τα κράτη αναδιατυπώνουν τους κανόνες βάσει των οποίων οι άλλοι δρώντες λειτουργούν.⁹

Είναι λοιπόν τα κράτη (και κυρίως τα μεγάλα κράτη) οι μεγάλοι πρωταγωνιστές, οι κυριότεροι δρώντες στο άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα και ο μεταξύ τους συσχετισμός ισχύος έχει σημαντικές επιπτώσεις στη διεθνή πολιτική.

6. Αρχή του ορθολογισμού

Το άναρχο διεθνές σύστημα περιορίζει τις επιλογές των κρατών και τιμωρεί όσα κράτη δεν συμπεριφέρονται ορθολογικά. Αυτό δεν σημαίνει ότι όλα τα κράτη σε όλες τις περιπτώσεις συμπεριφέρονται ορθολογικά. Το αντίθετο μάλιστα ισχύει. Όμως, *επειδή τα κράτη είναι «ευαίσθητα» στο κόστος έχουν κάθε κίνητρο να συμπεριφέρονται ορθολογικά.* Όπως επιχειρηματολογεί ο K. Waltz στο διεθνές σύστημα παρατηρούνται συχνές αναδιανομές ισχύος. Κράτη έρχονται και παρέρχονται, ακόμη και σε επίπεδο μεγάλων δυνάμεων. Λειτουργεί λοιπόν ο κανόνας της «φυσικής επιλογής»:

Αν και περιορίζεται από το διεθνές σύστημα, μια μονάδα του συστήματος μπορεί να συμπεριφερθεί όπως θέλει. Όμως δεν θα πάει και τόσο καλά ειδικά όταν οι ανταγωνιστές της συμπεριφέρονται στοιχειωδώς έξυπνα. Το ότι αρκετά κράτη αντιγράφουν τις επιτυχημένες πρακτικές των άλλων δείχνει ότι ο διεθνής στίβος είναι ανταγωνιστικός και ότι τα λιγότερο ικανά κράτη πληρώνουν το κόστος της ανικανότητάς τους. Η κατάσταση δίνει κίνητρα, ώστε οι περισσότεροι δρώντες να συμπεριφέρονται ορθολογικά. Οι δρώντες είναι ευαίσθητοι στο κόστος...¹⁰

⁹ Στο ίδιο, σ. 209.

¹⁰ Στο ίδιο, σ. 205.

Τα κράτη, λοιπόν, επειδή το κόστος της ανορθολογικής συμπεριφοράς είναι εξαιρετικά υψηλό στο άναρχο διεθνές σύστημα, έχουν κάθε λόγο να συμπεριφέρονται ορθολογικά, λαμβάνοντας υπόψη τα κίνητρα και τα αντικίνητρα του διεθνούς συστήματος. Τα λάθη πληρώνονται πολύ ακριβά. Μπορεί μάλιστα να αποβούν μοιραία.

7. Οι στόχοι του κράτους και τα βασικά συμφέροντα

Σε συνθήκες διεθνούς αναρχίας και έντονου διακρατικού ανταγωνισμού όπου κυριαρχεί η ανασφάλεια και ο φόβος του πολέμου, πρωταρχικός στόχος των κρατών είναι να μεγιστοποιήσουν την ασφάλειά τους. Σύμφωνα με τον K. Waltz «... τα κράτη επιδιώκουν να διασφαλίσουν την επιβίωσή τους... Το κίνητρο της επιβίωσης θεωρείται μάλλον ως βάση της δράσης σε έναν κόσμο, όπου η ασφάλεια των κρατών δεν είναι εγγυημένη...»¹¹

Η ανάγκη επιβίωσης αναγκάζει τα κράτη να μεριμνήσουν για τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας και της ανεξαρτησίας τους. Αφού πρώτα διασφαλίσουν την επιβίωσή τους, τότε μόνο μπορούν να θέσουν πιο φιλόδοξους στόχους. Όπως εξηγεί ο K. Waltz, «στην αναρχία η ασφάλεια είναι ο υπέρτερος σκοπός. Μόνο αν η επιβίωση είναι εξασφαλισμένη, μπορούν τα κράτη να επιδιώκουν με ασφάλεια άλλους σκοπούς, όπως η ειρήνη, το κέρδος και η ισχύς».¹²

Σε ένα ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα, τα κράτη είναι αναγκασμένα να διατηρήσουν τη σχετική τους θέση αναφορικά με τους ανταγωνιστές τους (relative power position). Αν η σχετική τους ισχύς χειροτερεύσει και των αντιπάλων τους καλυτερεύσει, τότε ενδέχεται να κινδυνεύσει η ασφάλειά τους. Όπως αναφέρει ο K. Waltz, η πρώτη έγνοια των κρατών δεν είναι να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους, αλλά να διατηρήσουν τη θέση τους στο σύ-

¹¹ Στο ίδιο, σ. 203.

¹² Στο ίδιο, σ. 269.

στημα».¹³ Είναι φανερό ότι ο K. Waltz, λαμβάνοντας υπόψη του τη λογική της ισορροπίας ισχύος, στην οποία θα αναφερθούμε πιο κάτω, είναι επιφυλακτικός για όσα κράτη θέτουν επεκτατικούς στόχους (ή προσπαθούν να αυξήσουν υπερβολικά την ισχύ τους), αφού το διεθνές σύστημα έχει μηχανισμούς αυτορύθμισης ώστε να «τιμωρεί» αυτά τα κράτη.

8. Επιδίωξη ισχύος

Για να μπορέσουν να επιβιώσουν τα κράτη σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα είναι αναγκασμένα να αναζητήσουν την ισχύ. Η ισχύς, όμως, σύμφωνα με τον K. Waltz δεν είναι αυτοσκοπός αλλά μέσο άσκησης πολιτικής. Τα κράτη, υποστηρίζει ο K. Waltz, «δεν μπορούν να αφήσουν την ισχύ, που είναι ένα πιθανό χρήσιμο μέσο, να γίνει ο σκοπός που επιδιώκουν... Τα κράτη σπανίως έχουν την πολυτέλεια να θέσουν ως σκοπό τους τη μεγιστοποίηση της ισχύος. Η διεθνής πολιτική παραείναι σοβαρή υπόθεση για κάτι τέτοιο».¹⁴

Η ισχύς είναι λοιπόν μέσο, το κύριο μέσο, άσκησης πολιτικής σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα. Τι είναι, όμως, ισχύς; Συνήθως η ισχύς ορίζεται: α) ως έλεγχος επί των πόρων, π.χ. οικονομικών, στρατιωτικών (control over resources), β) ως έλεγχος επί της συμπεριφοράς άλλων, π.χ. επιρροή (control over others) και γ) ως έλεγχος επί του αποτελέσματος, π.χ. επιτυχία-αποτυχία (control over outcomes).

Στο έργο του K. Waltz η ισχύς ορίζεται από τον πρώτο ορισμό: έλεγχος επί των πόρων (control over resources). Ποιοί πόροι, ποιές διαστάσεις της ισχύος έχουν σημασία στη διεθνή πολιτική; Ο Waltz απαντάει ότι αυτό που μετράει στον διακρατικό ανταγωνισμό είναι η *συνολική* ισχύς, αυτό δηλαδή που οι σύγχρονοι ρεαλιστές ονομάζουν «σκληρή ισχύς» (hard power).¹⁵

¹³ Στο ίδιο, σ. 269.

¹⁴ Στο ίδιο, σ. 270.

¹⁵ Για μια συζήτηση για το ζήτημα της «σκληρής ισχύος» βλ. John J. Mearshei-

Όπως ο ίδιος το τοποθετεί:

Τα κράτη, επειδή βρίσκονται σε ένα σύστημα αυτοβοήθειας, είναι αναγκασμένα να χρησιμοποιούν τις συνδυασμένες δυνατότητές τους, προκειμένου να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους. Οι οικονομικές, στρατιωτικές και άλλες δυνατότητες των εθνών δεν μπορούν να χωριστούν σε τομείς και να μετρηθούν ξεχωριστά. Τα κράτη δεν τοποθετούνται στην ανώτατη βαθμίδα, επειδή υπερέχουν στον έναν ή στον άλλο τομέα. Η βαθμίδα τους εξαρτάται από το πώς διαβαθμίζονται σε όλα από τα παρακάτω στοιχεία: μέγεθος πληθυσμού και έκταση εδάφους, προικοδότηση με πλουτοπαραγωγικούς πόρους, οικονομική δυνατότητα, στρατιωτική δύναμη, πολιτική σταθερότητα και ικανότητα.¹⁶

Ο Κ. Waltz παράλληλα προσπαθεί να διαλύσει ορισμένους μύθους που σχετίζονται με τη σημασία της στρατιωτικής ισχύος στη σύγχρονη διεθνή πολιτική. Ασχολείται για παράδειγμα με το επιχείρημα ότι η στρατιωτική ισχύς έχει χάσει τη σημασία της αφού υπερδυνάμεις δεν μπορούν να υπερνικήσουν μικρές και αδύναμες χώρες όπως, π.χ., οι ΗΠΑ το Βιετνάμ, η Σοβιετική Ένωση το Αφγανιστάν κλπ. Η ανάλυση του Κ. Waltz είναι σαφής:

Η στρατιωτική δύναμη, χρησιμοποιημένη στον διεθνή χώρο, είναι μέσο απόκτησης ελέγχου επί μίας περιοχής και όχι μέσο άσκησης ελέγχου εντός της περιοχής... Το να λέγεται ότι τα ισχυρά από στρατιωτικής άποψης κράτη είναι αδύναμα, επειδή δεν μπορούν εύκολα να επιβάλουν την τάξη σε μικρά κράτη, είναι σαν να λέγεται ότι ένα μηχανικό σφυρί είναι αδύναμο, επειδή δεν είναι κατάλληλο για την εξαγωγή χαλασμένων δοντιών... Η ανικανότητα ενάσκησης

μετ, *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, Αθήνα, Ποιότητα, 2006, σ. 127-290. Για μία συζήτηση για το ζήτημα της ήπιας ισχύος βλ. Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means To Success in World Politics*, New York, Public Affairs, 2004, σ. 1-32.

¹⁶ Βλ. στο ανά χείρας βιβλίο, σ. 278.

πολιτικού ελέγχου πάνω σε άλλους δεν υποδηλώνει στρατιωτική αδυναμία. Τα ισχυρά κράτη δεν μπορούν να κάνουν τα πάντα με τις στρατιωτικές τους δυνάμεις, όπως συνειδητοποίησε σαφέστατα ο Ναπολέων· όμως είναι σε θέση να κάνουν πράγματα που τα στρατιωτικά αδύναμα κράτη δεν μπορούν να κάνουν.¹⁷

Ο Κ. Waltz λοιπόν ξεκαθαρίζει αυτό που οι μεγάλες δυνάμεις δυσκολεύονται κατά καιρούς να κατανοήσουν, ότι δηλαδή η στρατιωτική ισχύς δεν επιφέρει τον πολιτικό έλεγχο και ότι η κατάσταση και η πολιτική διακυβέρνηση της υπό κατάκτηση χώρας είναι έννοιες τελείως διαφορετικές (βλ. περιπέτειες των ΗΠΑ στο Ιράκ και στο Αφγανιστάν).

Ο Κ. Waltz συνειδητοποιεί, επίσης, ότι η ισχύς είναι πάντοτε *σχετική* (relative): «ένας παράγοντας είναι ισχυρός, εφόσον επηρεάζει τους άλλους περισσότερο από ό,τι τον επηρεάζουν οι άλλοι».¹⁸ Ακριβώς αυτή η εκμετάλλευση αυτών των ασυμμετριών ισχύος καθιστά την ισχύ το κύριο «νόμισμα» της διεθνούς πολιτικής. Η ισχύς ήταν και εξακολουθεί να παραμένει το κύριο εργαλείο της διεθνούς πολιτικής.

9. Στρατηγική εξισορρόπησης

Όπως ήδη αναφέρθηκε, συνέπεια της διεθνούς αναρχίας είναι η δημιουργία αισθήματος ανασφάλειας και φόβου στα κράτη. Ο φόβος αυτός και το ζήτημα της αντιμετώπισης απειλών γίνεται κυρίαρχο κίνητρο στρατηγικής συμπεριφοράς. Πρωταρχικός στόχος των κρατών είναι να μεγιστοποιήσουν την ασφάλειά τους. Στην πράξη, αυτό σημαίνει ότι τα κράτη από μόνα τους πρέπει να μεριμνούν για την ασφάλειά τους (αρχή της αυτοβοήθειας) πράγμα που τα αναγκάζει να ασχολούνται με την εξισορρόπηση των αντιπάλων τους.

¹⁷ Στο ίδιο, σ. 393.

¹⁸ Στο ίδιο, σ. 398.

Σύμφωνα με τον K. Waltz, η εξισορρόπηση ενός αντιπάλου μπορεί να γίνει με δύο τρόπους: α) την εσωτερική εξισορρόπηση και β) την εξωτερική εξισορρόπηση.¹⁹ Η επιστράτευση εσωτερικών πόρων και δεξιοτήτων (π.χ., κινητοποίηση πληθυσμού, τεχνολογική καινοτομία, υιοθέτηση επιτυχημένων πρακτικών, εξοπλιστικά προγράμματα, αύξηση αμυντικών δαπανών κ.λπ.) αποτελεί κλασική περίπτωση *εσωτερικής εξισορρόπησης*. Αντίθετα, η δημιουργία συμμαχιών (ή η εξασθένηση των συμμαχιών του αντιπάλου), αποτελεί μορφή *εξωτερικής εξισορρόπησης*.

Για τον K. Waltz η πιο συνηθισμένη μορφή εξισορρόπησης είναι αυτή της *ισχύος του αντιπάλου* (εξισορρόπηση ισχύος).²⁰ Όταν ένα κράτος αυξάνει την ισχύ του, οι ανταγωνιστές του δεν μπορεί να μείνουν αδιάφοροι. Οι κινήσεις εξισορρόπησης που κάνουν, όμως, τα κράτη για να προστατευθούν μειώνουν την ασφάλεια των άλλων που με τη σειρά τους δημιουργούν αντισυσπειρώσεις. Αυτή η δυναμική που αναπτύσσεται στο διεθνές σύστημα οδηγεί στην αρχή της ισορροπίας ισχύος σαν ένα «αόρατο χέρι» να αυτορυθμίζει τη διεθνή πολιτική.

10. Η αρχή της ισορροπίας ισχύος

Σύμφωνα με τον K. Waltz, «αν υπάρχει μια χαρακτηριστικά πολιτική θεωρία διεθνούς πολιτικής, αυτή είναι η θεωρία ισορροπίας της ισχύος».²¹ Το βασικό επιχείρημα είναι ότι «τα αίτια του πολέμου και της ειρήνης, η σύγκρουση ή η συνεργασία μεταξύ των κρατών βρίσκονται στη δομή και στη λειτουργία του διεθνούς συστήματος».²² Στο άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές σύ-

¹⁹ Στο ίδιο, σ. 350. Για μια περαιτέρω ανάλυση των όρων εσωτερική και εξωτερική εξισορρόπηση βλ. Barry R. Posen, *Sources of Military Doctrine*, Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 1994, σ. 17-8.

²⁰ Ο Stephen Walt επεκτείνει τη θεωρία της ισορροπίας ισχύος όχι μόνο στην εξισορρόπηση ισχύος αλλά και απειλών. Βλ. Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 1987.

²¹ Βλ. στο ανά χειράς βιβλίο σ. 250.

²² Στο ίδιο, σ. 270.

στημια τα κράτη για να μεγιστοποιήσουν την ασφάλειά τους είναι αναγκασμένα να εξισορροπούν τους αντιπάλους τους ή όποια κράτη εμφανίζονται ισχυρότερα. Αυτό μας οδηγεί να αναμένουμε ότι τα κράτη συμπεριφέρονται με τρόπους που θα έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ισορροπιών. Η τύχη κάθε κράτους, σε τελική ανάλυση, εξαρτάται από τις αντιδράσεις του σε ό,τι κάνουν άλλα κράτη. Η περιγραφή αυτού του μηχανισμού από τον K. Waltz έχει ως εξής:

Από τη θεωρία προβλέπεται ότι τα κράτη θα προβούν σε εξισορροπητική συμπεριφορά ανεξαρτήτως εάν η ισορροπημένη αποτελεί τον στόχο των πράξεών τους. Από τη θεωρία προβλέπεται ότι το σύστημα θα έχει έντονη τάση προς ισορροπία. Η προσδοκία δεν είναι ότι μια ισορροπία, άπαξ και επιτευχθεί, θα διατηρηθεί, αλλά ότι μια ισορροπία, άπαξ και διαταραχθεί, θα αποκατασταθεί με τον έναν ή τον άλλο τρόπο. Ισορροπίες της ισχύος δημιουργούνται επανειλημμένως.²³

Από την επίτευξη της ισορροπίας ισχύος εξαρτάται η σταθερότητα ή η αστάθεια στο διεθνές σύστημα. Με άλλα λόγια, οι αλλαγές που επιτελούνται στη δομή (structure) του διεθνούς συστήματος επηρεάζουν τη διαδικασία (process) στο διεθνές σύστημα. Εδώ τίθεται το ερώτημα, πώς αλλάζει το διεθνές σύστημα; Η απάντηση βρίσκεται στην αναδιανομή ισχύος μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων πράγμα που μπορεί να γίνει είτε με πόλεμο είτε ειρηνικά (άνιση/ασύμμετρη ανάπτυξη).²⁴ Τι είδους καταμερισμός ισχύος ευνοεί τη διατήρηση της στρατηγικής σταθερότητας (δηλαδή της ειρήνης μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων) στο διεθνές σύστημα; Η απάντηση που δίνει ο K. Waltz σε αυτό το ερώτημα είναι ότι ορισμένες κατανομές ισχύος διευκολύνουν τη στρατηγική σταθερότητα. Έτσι ένα διπολικό σύστημα είναι πιο σταθερό

²³ Στο ίδιο, σ. 272.

²⁴ Για μια λεπτομερή ανάλυση της σημασίας της άνισης/ασύμμετρης ανάπτυξης βλ. Robert Gilpin, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2004.

από διάφορα πολυπολικά συστήματα (τέσσερις/πέντε ή παραπάνω πόλοι) για μία σειρά λόγους:²⁵

α) Στο διπολικό σύστημα ο αριθμός των εντατικών ανταγωνισμών είναι μικρότερος πράγμα που μειώνει την πιθανότητα πολέμου.

β) Η αποτροπή είναι πιο εύκολη, επειδή η ισορροπία στρατιωτικών δυνάμεων είναι πιο εύκολο να διατηρηθεί.

γ) Επίσης, η αποτροπή είναι ευκολότερη, επειδή λανθασμένοι υπολογισμοί (miscalculations) σχετικά με τον συσχετισμό ισχύος και τη δύναμη της θέλησης (resolve) του αντιπάλου είναι λιγότεροι και σπανιότεροι.

δ) Η συνεργασία είναι πιο εύκολη, όταν οι βασικοί παίκτες είναι λίγοι και ο διπολισμός εγγυάται τον μικρότερο δυνατό αριθμό παικτών: Δύο. Είναι ευκολότερο στο διπολικό σύστημα το ξεκαθάρισμα των «κανόνων του παιχνιδιού», το μοίρασμα ζωνών επιρροής και η συνεργασία σε θέματα περιορισμού εξοπλισμών.

Αντίθετα σε ένα πολυπολικό σύστημα:

α) Ο αριθμός των πιθανών κεντρικών συγκρούσεων είναι μεγαλύτερος. Ενώ στο διπολικό σύστημα η πιθανή δυάδα σύγκρουσης είναι μόνο μία, σε ένα πενταπολικό σύστημα οι πιθανές ανταγωνιστικές σχέσεις θεωρητικά μπορεί να φτάσουν τις δέκα, όπως φαίνεται στον παρακάτω τύπο:

$$\frac{(\pi-1) \pi}{2}$$

Όπου π είναι ο αριθμός των πόλων του διεθνούς συστήματος. Αυτό όμως που μπορεί να προβλέψει κανείς με βεβαιότητα είναι ότι όσο μεγαλώνει ο αριθμός των πόλων στο διεθνές σύστημα, τόσο θα αυξάνει η συχνότητα των συγκρούσεων.

²⁵ Βλ. στο ανά χείρας βιβλίο κεφ. 6, 7 και 8.

β) Η διατήρηση της ισορροπίας δυνάμεων και η δημιουργία μηχανισμών αποτροπής γίνεται δυσκολότερη. Όσο αυξάνει ο αριθμός των πόλων σε ένα σύστημα, όσο αυξάνουν οι διπλωματικές ανταλλαγές (π.χ. νέοι άξονες, αλλαγές παραδοσιακών συμμαχιών κ.λπ.) τόσο δυσκολεύει ο διπλωματικός συντονισμός. Αυτό ευνοεί τη διατάραξη της ισορροπίας ισχύος, έστω και πρόσκαιρα –πράγμα που αυξάνει τη στρατηγική αστάθεια.

γ) Οι πιθανότητες παρανοήσεων και λανθασμένων υπολογισμών αυξάνουν, όσο αυξάνουν οι πόλοι σε ένα σύστημα. Ο υπολογισμός της ισορροπίας δυνάμεων και της αποφασιστικότητας των ηγεσιών γίνεται πιο δύσκολος σε ένα πολυπολικό σύστημα και αυξάνει η πιθανότητα παρανοήσεων και λανθασμένων υπολογισμών, ειδικά όταν υπάρχει αβεβαιότητα:

- για τους «κανόνες του παιχνιδιού»
- για το ποιος απειλεί ποιον και ποιος ανταγωνίζεται ποιον
- για το ποιος πραγματικά ωφελείται από το συνεχές «ξαναμοίρασμα της τράπουλας».

Αβεβαιότητα, λανθασμένοι υπολογισμοί, παρανοήσεις όλα αυξάνουν την πιθανότητα εντάσεων, ανταγωνισμών και κλιμάκωσης σε πόλεμο στο διεθνές σύστημα.

Το συμπέρασμα που βγαίνει από την πιο πάνω ανάλυση είναι ότι παρότι η διεθνής αναρχία και ο διακρατικός ανταγωνισμός αποτελούν αιτία πολέμου στο διεθνές σύστημα, η σταθερότητα του συστήματος είναι εφικτή μέσω της λειτουργίας του μηχανισμού της ισορροπίας δυνάμεων (αρχή της αυτορύθμισης του διεθνούς συστήματος). Επίσης, η κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα (π.χ., ο αριθμός των μεγάλων δυνάμεων-πόλων του συστήματος) παίζει ρόλο στη διατήρηση ή μη της ειρήνης. Η έμφαση που δίνει ο Waltz στη δομή του διεθνούς συστήματος έχει οδηγήσει πολλούς να τον χαρακτηρίζουν ως «δομικό ρεαλιστή».²⁶

²⁶ Βλ., μεταξύ άλλων, Barry Buzan, Charles Jones και Richard Little, *The Logic*

Άλλοι, πάλι, τον χαρακτηρίζουν ως νεορεαλιστή, γιατί η προσέγγισή του διαφέρει σε ορισμένα κρίσιμα σημεία από αυτή των παραδοσιακών ρεαλιστών. (Πιο κάτω θα ασχοληθούμε με αυτό το ζήτημα, δηλαδή τις διαφορές του νεορεαλισμού από τον παραδοσιακό ρεαλισμό.)

Το θεωρητικό μοντέλο του K. Waltz μπορεί να παρομοιασθεί, για να γίνει καλύτερα κατανοητό, με μικροοικονομικά μοντέλα (π.χ. oligopoly theory). Για παράδειγμα, ο ανταγωνισμός στο διεθνές σύστημα είναι αντίστοιχος με τον ανταγωνισμό στις αγορές (economic market place). Οι βασικές μονάδες (units) στη μια περίπτωση είναι τα κράτη και στην άλλη οι εταιρείες (firms). Στην αγορά οι εταιρείες επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση του κέρδους τους (π.χ., διατήρηση και καλύτερευση της θέσης τους στην αγορά). Κάτι αντίστοιχο επιδιώκουν τα κράτη στο διεθνές σύστημα: μεγιστοποίηση της ασφάλειάς τους (π.χ., επιβίωση, διατήρηση και καλύτερευση της θέσης τους στο διεθνές σύστημα). Η δομή του συστήματος/αγοράς καθορίζει τη διαδικασία μέσα στο σύστημα. Οι πόλοι είναι οι μεγάλες εταιρείες και η ύπαρξή τους χαρακτηρίζει το σύστημα (π.χ., μονοπώλιο, ολιγοπώλιο). Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει με την ύπαρξη μεγάλων κρατών στο διεθνές σύστημα (π.χ., μονοπολικό, διπολικό, πολυπολικό). Η συγκέντρωση ισχύος σε μια αγορά είναι αντίστοιχη με το διεθνές σύστημα (market concentration versus concentration of power). Τόσο στην αγορά όσο και στο διεθνές σύστημα κυριαρχεί η αρχή της «αυτοβοήθειας» (self-help). Στις αγορές η «αυτορύθμιση» γίνεται με το «αόρατο χέρι», ενώ στο διεθνές σύστημα με τον αυτόματο μηχανισμό της «ισορροπίας ισχύος». Τα μέσα που χρησιμοποιούν τα κράτη και οι εταιρείες, για την επιδίωξη των στόχων τους, έχουν την ίδια λογική: συμμαχίες, τεχνολογική καινοτομία, πόλεμος κ.ο.κ. για τα κράτη και, αντίστοιχα, συμμαχίες,

of Anarchy: Neorealism to Structural Realism, New York, Columbia University Press, 1993.

τεχνολογική καινοτομία, πόλεμος τιμών κ.ο.κ. για τις εταιρείες. Τέλος, τόσο τα κράτη όσο και οι εταιρείες συμπεριφέρονται με βάση τη «στρατηγική λογική», ενώ η θέση τους στο σύστημα (αγορά ή διεθνές σύστημα) προσδιορίζει τη συμπεριφορά τους. Αλλιώς συμπεριφέρονται οι εταιρείες σε μονοπωλιακή και αλλιώς σε ολιγοπωλιακή αγορά. Το ίδιο και τα κράτη. Αλλιώς συμπεριφέρονται όταν υπάρχει ένας μόνο πόλος και αλλιώς όταν υπάρχουν δύο ή περισσότεροι (πολυπολικό σύστημα). Όταν οι ανταγωνιστικές εταιρείες είναι λίγες (ολιγοπώλιο), υπάρχει μεγαλύτερη σταθερότητα και λιγότεροι πόλεμοι τιμών, έτσι και στο διεθνές σύστημα, η ύπαρξη λίγων μεγάλων δυνάμεων (π.χ. διπολικό σύστημα) οδηγεί σε σταθερότητα και μείωση του κινδύνου πολέμου. Η οικονομική αυτή αναλογία μας βοηθάει να κατανοήσουμε τη σημασία της δομής (structure) στο διεθνές σύστημα και τις επιπτώσεις της στη στρατηγική συμπεριφορά των κρατών αλλά και στη σταθερότητα του συστήματος.²⁷

II. Διαφορές του νεορεαλισμού από τον παραδοσιακό ρεαλισμό

Τόσο ο παραδοσιακός ρεαλισμός όσο και ο νεορεαλισμός αντλούν τις αρχές τους από τον πυρήνα του έργου του Θουκυδίδη. Όμως, παρά το κοινό πλαίσιο αναφοράς, οι διαφορές των δύο προσεγγίσεων είναι αξιοπρόσεκτες. Η ιστορική διαδρομή του παραδοσιακού ρεαλισμού, από τον Θουκυδίδη στη σύγχρονη εποχή, είχε ως ενδιαμέσο σταθμό το έργο του φλωρεντιανού στοχαστή Niccolò Machiavelli, ενώ αυτή του νεορεαλισμού το έργο του άγγλου φιλόσοφου Thomas Hobbes. Στη σύγχρονη θεωρία διεθνών σχέσεων, το πιο αντιπροσωπευτικό έργο της παραδοσιακής προσέγγισης είναι το έργο του Hans Morgenthau, *Politics Among Na-*

²⁷ Για μία συζήτηση αυτής της αναλογίας βλ., επίσης, Αθανάσιος Γ. Πλατιάς, «Πρόλογος» στο Donald G. Krause, *Η τέχνη του πολέμου για στελέχη επιχειρήσεων*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 1995, σ. 14-8.

tions, ενώ το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα της νεορεαλιστικής προσέγγισης είναι το ανά χείρας βιβλίο του K. Waltz.²⁸ Ας εξετάσουμε, εν συντομία, τις διαφορές των δύο αυτών προσεγγίσεων.

1. Μεθοδολογικές διαφορές

Οι παραδοσιακοί ρεαλιστές βασίζουν την ανάλυσή τους στην ιστορία και αμφιβάλλουν για τη δυνατότητα γενικεύσεων, που αποτελούν προϋπόθεση της θεωρίας. Ο Morgenthau κάποτε παρατήρησε ότι «η ιστορία του κόσμου θα ήταν διαφορετική, αν η μύτη της Κλεοπάτρας ήταν λίγο πιο μικρή» και μετά διερωτήθηκε «πώς συστηματικοποιεί κανείς αυτό το γεγονός;».²⁹ Η σημασία που έδινε στο τυχαίο και στο αναπάντεχο έθεταν περιορισμούς στις θεωρητικές του φιλοδοξίες.

Η έμφαση που δίνει ο παραδοσιακός ρεαλισμός στην εμπειρική συσσώρευση ιστορικών γνώσεων και στην προσπάθεια άντλησης κάποιων γενικότερων συμπερασμάτων (induction) οδηγεί, σύμφωνα με τον K. Waltz, σε αδιέξοδο:

Το παλαιό μότο «γνώση χάρη της γνώσης» είναι ελκυστικό, ίσως, επειδή κάποιος αποφεύγει το δύσκολο ερώτημα σε τι αποσκοπεί η γνώση. Επειδή τα γεγονότα δεν μιλούν από μόνα τους, επειδή οι διασυνδέσεις ουδέποτε εμπεριέχουν ή υποδεικνύουν κατηγορηματικά την εξήγηση, θα πρέπει να έρθουμε αντιμέτωποι με αυτό το ερώτημα. Η ιδέα της «γνώσης για τη γνώση» χάνει τη γοητεία της και για την ακρίβεια το νόημά της άπαξ και κάποιος συνειδητοποιήσει

²⁸ Hans Morgenthau, *Πολιτική μεταξύ των κρατών*, Αθήνα, Ποιότητα, υπό έκδοση. Για τον παραδοσιακό ρεαλισμό εξαιρετικά σημαντικό είναι επίσης το Edward Carr, *Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939. Εισαγωγή στη μελέτη των διεθνών σχέσεων*, Αθήνα, Ποιότητα, 2000. Αντίστοιχα το Gilpin, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2004, είναι εγχειρίδιο σημαντικό για τους νεορεαλιστές.

²⁹ Hans J. Morgenthau, «International Relations: Quantitative and Qualitative Approaches» στο Norman D. Palmer (επιμ.), *A Design for International Relations Research*, Philadelphia, 1970, σ. 78.

ότι τα πιθανά αντικείμενα της γνώσης είναι άπειρα. Πάρα ταύτα οι σημερινοί μελετητές της πολιτικής έχουν έντονη προσήλωση στην επαγωγή. Εξετάζουν πολυάριθμες περιπτώσεις με την ελπίδα ότι θα εμφανιστούν διασυνδέσεις και τα πρότυπα θα αντιπροσωπεύουν τη συχνά μνημονεύμενη «πραγματικότητα που υπάρχει στον έξω κόσμο».³⁰

Οι νεορεαλιστές ακολουθούν την ακριβώς αντίθετη στρατηγική αφού αντιστρέφουν τη διαδικασία (deduction). Δημιουργούν το θεωρητικό τους μοντέλο βασισμένοι στη σύγχρονη μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών που εδράζεται στη φιλοσοφία της επιστήμης και μέσω των θεωριών τους προσπαθούν να ερμηνεύσουν τη διεθνή πολιτική. Ο K. Waltz είναι διαφωτιστικός για τη σημασία της θεωρίας.

Η κατασκευή θεωρίας είναι πρωτογενές έργο. Προκειμένου να έχουμε καλές πιθανότητες να καταλήξουμε σε κάποιες εξηγήσεις για τα διεθνή γεγονότα και πρότυπα που μας ενδιαφέρουν, θα πρέπει να αποφασίσουμε σε ποια ζητήματα θα επικεντρωθούμε. Αν πιστεύουμε ότι μπορούμε να πορευτούμε διαφορετικά, τότε έχουμε τη βαθιά αντιεπιστημονική άποψη πως οτιδήποτε μεταβάλλεται είναι μεταβλητή. Χωρίς έστω μια υποτυπώδη θεωρία, δεν μπορούμε να πούμε τι θα πρέπει να εξηγηθεί, πώς μπορεί να εξηγηθεί, και ποια δεδομένα και με ποιον τρόπο διατυπωμένα θα θεωρηθούν ως στοιχεία για τη στήριξη ή την κατάρριψη των ερευνητικών υποθέσεων. Το να προχωρά κανείς αναζητώντας συσχετισμούς, χωρίς τουλάχιστον μία αμυδρή παρουσία θεωρίας, είναι σαν να ρίχνει με ένα όπλο προς τη γενική κατεύθυνση ενός αόρατου στόχου. Όχι μόνο θα ξοδεύονταν πολλά πυρομαχικά, προτού ο στόχος χτυπηθεί, αλλά επίσης ακόμα και αν είχαμε «χτυπήσει κέντρο» κανείς δεν θα το ήξερε!³¹

³⁰ Βλ. στο ανά χείρας βιβλίο σ. 39.

³¹ Στο ίδιο, σ. 63.

Η εμπειρική ιστορική προσέγγιση των παραδοσιακών ρεαλιστών αντιδιαστέλλεται, λοιπόν, με τη χρήση σύγχρονων μεθόδων κοινωνικών επιστημών (π.χ., μαθηματική λογική, θεωρητικά μοντέλα, συστημική προσέγγιση) από τους νεορεαλιστές.

2. Το ζήτημα της ισχύος

Παρότι και οι δύο συνιστώσες του πολιτικού ρεαλισμού αντλούν από τις αρχές της *Realpolitik* διαφέρουν στην ανάλυση του ζητήματος της ισχύος. Βασική διαπίστωση του πολιτικού ρεαλισμού είναι ότι τα κράτη επιδιώκουν να αυξήσουν την ισχύ τους. Για τους νεορεαλιστές, η επιδίωξη αύξησης της ισχύος σχετίζεται άμεσα με την ανασφάλεια που προκαλεί το άναρχο διεθνές σύστημα. Η επιδίωξη της ισχύος αποτελεί συνεπώς μέσο επιβίωσης, εργαλείο άσκησης πολιτικής και όχι αυτοσκοπό. Ο Waltz είναι σαφής υποστηρίζοντας, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ότι τα κράτη «δεν μπορούν να αφήσουν την ισχύ που είναι ένα χρήσιμο μέσο να γίνει ο σκοπός που επιδιώκουν... Η πρώτη έγνοια των κρατών δεν είναι να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους, αλλά να διατηρήσουν τη θέση τους στο σύστημα».³²

Σε αντίθεση με τους νεορεαλιστές, οι παραδοσιακοί ρεαλιστές δεν σχετίζουν την αναζήτηση της ισχύος μόνο με την απόκτηση των μέσων που θα επιτρέψουν την επιβίωση. Με άλλα λόγια, η επιδίωξη ισχύος δεν είναι μόνο μέσο, είναι και σκοπός (αυτοσκοπός). Σύμφωνα με τον Morgenthau, «η επιθυμία να συγκεντρώνει κανείς το μέγιστο της ισχύος είναι γενικευμένη μεταξύ των κρατών» και αποτελεί «αντικειμενικό νόμο ριζωμένο στην ανθρώπινη φύση».³³

Ο Waltz θεωρεί ότι αυτή η προσέγγιση είναι επικίνδυνη με βάση τον τρόπο που λειτουργεί η αρχή της ισορροπίας ισχύος στο διεθνές σύστημα και υποστηρίζει ότι τα κράτη πρέπει να δια-

³² Στο ίδιο, σ. 269.

³³ Hans Morgenthau, *Politics Among Nations*, 5η έκδ., New York, Alfred A. Knopf, 1972, σ. 71.

θέτουν τη «σωστή» δόση ισχύος. «Αν έχουν λίγη, η αδυναμία τους προκαλεί επιθετικότητα εναντίον τους από μέρους τρίτων κρατών. Αν έχουν πολλή, η υπερβολική τους δύναμη συσπειρώνει άλλα κράτη εναντίον τους».³⁴ Σε κρίσιμες όμως συνθήκες, αυτό που πραγματικά μετράει είναι η ασφάλεια (στόχος) και όχι το μέσο (ισχύς). Με αυτή την προσέγγιση, οι νεορεαλιστές διαφοροποιούνται από τους παραδοσιακούς ρεαλιστές και την ευρωπαϊκή παράδοση της *Machtpolitik* (πολιτική της ισχύος).

3. Διεθνές σύστημα vs ανθρώπινη φύση

Οι παραδοσιακοί ρεαλιστές ξεκινούν την ανάλυσή τους από την εξέταση της «ανθρώπινης φύσης», ενώ οι νεορεαλιστές εστιάζουν την προσοχή τους στην ανάλυση του διεθνούς συστήματος.

Η απαισιόδοξη θεώρηση της ανθρώπινης φύσης χαρακτηρίζει τον παραδοσιακό ρεαλισμό από τους σοφιστές στην κλασική Ελλάδα μέχρι τον Machiavelli και τον Morgenthau. Η ανθρώπινη φύση οδηγεί τους ανθρώπους σε έναν συνεχή αγώνα για την αύξηση της ισχύος τους (*animus dominandi*). Έτσι, εξηγούνται φαινόμενα όπως ο ανταγωνισμός, ο επεκτατισμός και ο πόλεμος.

Σε αντίθεση με τον παραδοσιακό ρεαλισμό που δίνει έμφαση στην ανθρώπινη φύση ως αίτιο της επέκτασης και του πολέμου, ο νεορεαλισμός επικεντρώνει, όπως έχουμε ήδη διαπιστώσει, την προσοχή του στην ανάλυση του διεθνούς συστήματος (π.χ., αναρχία, καταμερισμός ισχύος, αριθμός μεγάλων δυνάμεων κ.λπ.). Τα αίτια του πολέμου σύμφωνα με τους νεορεαλιστές βρίσκονται στο επίπεδο ανάλυσης του διεθνούς συστήματος και όχι στην ανθρώπινη φύση (ή στο εσωτερικό των κρατών *innerpolitik*). Στο διεθνές σύστημα βρίσκονται επίσης τα εργαλεία αποφυγής πολέμου (π.χ., εξισορρόπηση, διατήρηση ισορροπίας ισχύος) και κατοχύρωσης της ειρήνης.

³⁴ Kenneth Waltz, «The Origins of War in Neorealist Theory», *Journal of Interdisciplinary History*, τόμ. XVIII, 1988, σ. 737.

Επίλογος

Το έργο του K. Waltz έχει υποστεί, όπως ήταν αναμενόμενο, έντονη κριτική τόσο από παραδοσιακούς ρεαλιστές όσο και από σχολές σκέψης που τοποθετούν τα αίτια του πολέμου στο εσωτερικό των κρατών³⁵ (π.χ., φιλελευθέρους που δίνουν έμφαση στο πολιτικό σύστημα ή μαρξιστές που δίνουν έμφαση στο οικονομικό σύστημα ως αιτία πολέμου). Η συζήτηση που επακολούθησε πιστοποιεί ότι το συγκεκριμένου βιβλίο από την έκδοσή του (1979) και μετά έθεσε το πλαίσιο της συζήτησης στον κλάδο των διεθνών σχέσεων³⁶ και για αυτό δίκαια θεωρείται ως το βιβλίο με τη μεγαλύτερη επιρροή στις διεθνείς σχέσεις από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου και μετά.

Η έκδοσή του στα ελληνικά εμπλουτίζει τη βιβλιογραφία και προσθέτει ένα πολύτιμο εργαλείο σε όποιον θέλει να κατανοήσει τη λογική της διεθνούς πολιτικής. Θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθώ στην εξαιρετική μετάφραση του συνάδελφου Κωνσταντίνου Κολιόπουλου. Το κείμενο του K. Waltz είναι εξαιρετικά πυκνό, δυσνόητο και αφαιρετικό, και η έξοχη απόδοσή του στα ελληνικά μπορεί να χαρακτηριστεί ως κατόρθωμα.

Αξίζει, επίσης, να αναφέρω ότι ο εκδοτικός οίκος Ποιότητα αξίζει συγχαρητηρίων, γιατί προσφέρει στην ελληνική πανεπιστημιακή κοινότητα ένα βιβλίο σταθμό, ένα σύγχρονο κλασικό

³⁵ Βλ., π.χ., Mark Trachtenberg, «The Question of Realism: A Historians View», *Security Studies*, τόμ. 13, τεύχ. 1, φθινόπωρο 2003, σ. 156-94. Alexander Went, «Anarchy and What States Make of It», *International Organization*, τόμ. 42, τεύχ. 2, άνοιξη, 1992, σ. 391-426. Βλ. επίσης τα άρθρα σε τεύχος αφιερωμένο στον πολιτικό ρεαλισμό «Special Issue, Realism: Restatements and Renewal», *Security Studies*, τόμ. 5, τεύχ. 3, άνοιξη 1996.

³⁶ Βλ., π.χ., τα επιμέρους κεφάλαια στον τόμο David A. Baldwin (επιμ.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, New York, Columbia University Press, 1993. Επίσης, τη συζήτηση στον τόμο Robert Keohane (επιμ.), *Neorealism and its Critics*, New York, Columbia University Press, 1996.

στις διεθνείς σχέσεις. Με την επικείμενη έκδοση από τις εκδόσεις Ποιότητα και του κεντρικού βιβλίου του παραδοσιακού ρεαλισμού του Hans Morgenthau, *Politics Among Nations* αλλά και του άλλου σημαντικού βιβλίου του K. Waltz, *Man, State and War* το ελληνικό ακαδημαϊκό κοινό, γενικότερα, και οι φοιτητές μας, ειδικότερα, θα έχουν πρόσβαση στα βιβλία αναφοράς της σημαντικότερης και χρησιμότερης σχολής σκέψης στις διεθνείς σχέσεις, του πολιτικού ρεαλισμού.

Αθανάσιος Πλατιάς
Καθηγητής στρατηγικής
Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών
Πανεπιστήμιο Πειραιώς